

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2024.75.115-124

UOT: 342.553:352

Yerli özünüidarəetmənin anlayışı, prinsipləri, modelləri və metodoloji əsasları

Xülasə: Yerli özünüidarəetmə demokratiya, mərkəzsizləşdirmə, subsidiarlıq, məsuliyyət və şəffaflıq prinsiplərinə əsaslanan ərazi səviyyəsində idarəetmənin təşkili formasıdır. O, bələdiyyə, regional və kommunal kimi müxtəlif modellər vasitəsilə həyata keçirilir və strategiyanın hazırlanması, büdcə və layihənin idarə edilməsi daxil olmaqla metodoloji əsaslara söykənir. Bu əsasları başa düşmək, yerli səviyyədə effektiv idarəetməyə və yerli icmaların ehtiyaclarını ödəməyə imkan verir.

Açar sözlər: yerli özünüidarəetmə; demokratiya; mərkəzsizləşdirmə; subsidiarlıq; bələdiyyə; icma.

Giriş. Yerli idarəetmə, yerli icmaların və bələdiyyələrin özünü idarə etmək və daha yüksək səviyyəli hökumətin müdaxiləsi olmadan yerli məsələlərlə bağlı qərar qəbul etmək qabiliyyətinə istinad edən bir anlayışdır. Konsepsiyanın əsasını subsidiarlıq prinsipi təşkil edir ki, qərarlar hökumətin ən aşağı səviyyəsində səmərəliliyi, hesabatlılığı və yerli ehtiyaclara cavab verməyi təşviq etmək üçün qəbul edilməlidir.

Bir çox ölkələrdə yerli idarəetmə anlayışı, qanunla yerli özünüidarəetməyə öz yurisdiksiyalarını idarə etmək üçün müəyyən səlahiyyətlər və azadlıqlar verən bələdiyyələrin nizamnamələrində təsbit edilmişdir. Bu səlahiyyətlərə vergitutma yolu ilə gəlir əldə etmək, qanunlar və qaydalar qəbul etmək, yerli xidmətləri və infrastrukturunu idarə etmək və öz icmalarının maraqlarını təmsil etmək imkanı daxil ola bilər [7, s.138-139].

Yerli özünüidarəetmə konsepsiyasının hüquqi təhlili, mərkəzi hökumətin nəzarətindən asılı olmayaraq, yerli özünüidarəetmə orqanlarının qərar qəbul etmək səlahiyyətinin və muxtariyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu təhlil, yerli idarəetməni tənzimləyən qanunvericilik bazasının qiymətləndirilməsini, hökumətin müxtəlif səviyyələri arasında səlahiyyətlərin bölüşdürülməsini, yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanları arasında münaqişələrin həlli mexanizmlərini əhatə edir.

Avropa Yerli İdarəetmə Xartiyası kimi beynəlxalq insan hüquqları sənədləri də yerli idarəetmənin vacibliyini qorunmalı və təşviq edilməli olan fundamental hüquq kimi tanıyır. Bu sənədlər iddia edir ki, yerli hökumətlər yerli səviyyədə demokratiyanın təşviqində, iştiraklı qərarların qəbulunda və insan hüquqlarının qorunmasında mühüm rol oynayır [6].

Bütövlükdə, yerli idarəetmə konsepsiyası demokratik idarəetmənin və qanunun aliliyinin əsas aspektidir. Bu, qərarların insanlara mümkün qədər yaxın qəbul edilməsini və yerli icmaların onların həyatlarına birbaşa təsir edən siyasət və xidmətlərin formalaşdırılmasında söz sahibi olmasını təmin etmək üçündür. Bu konsepsiyanın hüquqi təhlili ölkənin hüquq sistemində qeyri-mərkəzləşdirmə, subsidiarlıq və yerli demokratiya prinsiplərini qorumaq üçün çox vacibdir.

* Qəhrəmanova Nailə Ramiz qızı - Bakı Dövlət Universitetinin "Konstitusiyə hüququ" kafedrasının dissertantı, Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının müəllimi (Azərbaycan). E-mail: nailaqahramanova@mail.ru

1. Yerli idarəetmənin konstitusiya və metodoloji əsasları, prinsip və yanaşmaları

1.1. Yerli idarəetmənin konstitusiya əsasları

Əksər ölkələrdə yerli idarəetmənin konstitusiya əsasları, yerli özünüidarəetmənin təşkili və fəaliyyətini tənzimləyən əsas prinsipləri və müddəalarını müəyyən edən konstitusiya və ya qanunvericilik aktlarında təsbit edilmişdir. Yerli idarəetmənin konstitusiya əsaslarında tez-tez rast gəlinən bəzi ümumi prinsiplər bunlardır:

- Maliyyə muxtariyyəti: Yerli hakimiyyət orqanları öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün imkanlara malik olmalıdırlar. Bura yerli hökumətlərin proqram və layihələrini maliyyələşdirmək üçün istifadə edə biləcəyi yerli vergilər, ödənişlər və digər maliyyə resursları daxil ola bilər.

- İnsan hüquqlarına hörmət: Yerli hökumət insan hüquqlarının əsas prinsiplərinə hörmət etməlidir. Bura yerli səviyyədə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi daxildir.

- Qanunçuluq prinsipi: Yerli özünüidarə ölkənin qanunları və konstitusiya normaları çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Yerli idarəetmə orqanlarının məhdudiyətləri və səlahiyyətləri qanunla müəyyən edilə bilər.

- Muxtariyyət: Yerli hökumət yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində yerli orqanlara müəyyən dərəcədə muxtariyyət verir. Bu o deməkdir ki, yerli hakimiyyət orqanları yerli əhalinin ehtiyac və maraqlarını ödəmək üçün, zəruri qərarlar qəbul etməkdə müəyyən sərbəstliyə malikdirlər.

- Seçki və hesabatlılıq: Yerli orqanlar yerli əhali tərəfindən seçilə bilər. Bu, seçicilər qarşısında təmsilçiliyi və hesabatlılığı təmin edir. Seçki prosedurları və hesabatlılıq mexanizmləri konstitusiyada və ya xüsusi qanunlarda təsbit edilə bilər [12, s.14].

Bu prinsiplər ölkədən və onun konstitusiya sistemindən asılı olaraq dəyişə bilər. Bununla belə, ümumi olan yerli əhalinin maraq və ehtiyaclarına cavab verən effektiv və məsuliyyətli yerli idarəetməni təmin etmək istəyidir [2, s.44-45].

1.2. Yerli idarəetməyə metodoloji əsasları

Yerli idarəetməyə metodoloji yanaşmalar alimlərin, siyasətçilərin və praktiklərin effektiv və hesabatlı yerli özünüidarəetmə strategiyalarını öyrənmələri, təhlil etmələri və həyata keçirmələri üçün, sistemli və strukturlaşdırılmış üsullara istinad edir. Bu yanaşmalar yerli idarəetmə strukturlarını və proseslərini başa düşmək, qiymətləndirmək və təkmilləşdirmək üçün, xüsusi metodologiya və alətləri əhatə edir. Bəzi ümumi metodoloji yanaşmalar aşağıdakılardır [3, s.6-7]:

- Sorğular və Anketlər: yerli sakinlərə, rəsmi şəxslərə və ya digər maraqlı tərəflərə paylanmış strukturlaşdırılmış sorğular və anketlər vasitəsilə kəmiyyət məlumatlarının toplanmasını əhatə edir. Məqsəd, yerli idarəetmə ilə bağlı ictimai təsəvvürlər, ehtiyaclar və üstünlüklər haqqında məlumat toplamaqdır.

- Müsahibələr və Fokus Qrupları: dərin perspektivlər əldə etmək üçün, əsas məlumat verənlər, rəsmilər və ya icma üzvləri ilə birbaşa söhbətləri əhatə edən keyfiyyətli tədqiqat növüdür. Məqsəd, yerli idarəetmənin aspektlərini araşdırmaq, yerli dinamikanı başa düşmək və müxtəlif baxışları ələ keçirməkdir.

- Müqayisəli təhlil: müxtəlif regionlar və ya yurisdiksiyalar üzrə yerli idarəetmə sistemlərinin, strukturlarının və təcrübələrinin müqayisəsini əhatə edir. Məqsəd, yerli idarəetmə modellərində ən yaxşı təcrübələri, problemləri və variasiyaları müəyyən etmək və müxtəlif icmaların təcrübələrindən öyrənməkdir.

- Nümunə araşdırmalar: onların fəaliyyətinə dair hərtərəfli anlayış əldə etmək üçün, xüsusi yerli idarəetmə vahidlərinin və ya instansiyalarının dərinəndən araşdırılmasını əhatə edir. Məqsəd,

uğurlar, uğursuzluqlar və xüsusi yerli idarəetmə kontekstlərində öyrənilən biliklər haqqında ətraflı məlumat verməkdir.

- Siyasi Təhlil: idarəetmə strukturlarına və nəticələrinə təsirini qiymətləndirmək üçün, yerli siyasətlərin, qanunların və qaydaların araşdırılmasına əhatə edir. Məqsəd, mövcud siyasətlərin effektivliyini qiymətləndirmək və daha yaxşı yerli idarəetmə üçün təkmilləşdirmələr təklif etməkdir.

- İştirakçı Fəaliyyət Araşdırması: yerli icmalarla fəal əlaqəni əhatə edən, onların tədqiqat prosesində iştirakını təşviq edən birgə tədqiqatdır. Məqsəd, icmaları gücləndirmək, yerli olaraq müvafiq biliklər yaratmaq və idarəetmədə inklüziv qərarların qəbulunu təşviq etməkdir.

- İmkanların ölçülməsi və göstəriciləri: yerli idarəetmə institutlarının fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün, kəmiyyət göstəriciləri və meyarların hazırlanması və istifadəsini əhatə edir. Məqsəd, yerli hakimiyyət orqanlarının səmərəliliyini və cavabdehliyini qiymətləndirmək, təkmilləşdirilməsi üçün sahələri müəyyən etməkdir.

- Şəbəkə təhlili: yerli idarəetmə şəbəkəsində müxtəlif iştirakçılar, təşkilatlar və institutlar arasında əlaqələrin araşdırılmasını təmin edir. Məqsəd, yerli idarəetmə sistemində güc dinamikasını, əməkdaşlıq modellərini və məlumat axınlarını başa düşməkdir.

- Bacarıqların Artırılması və Təlim Proqramları: yerli məmurların və icma üzvlərinin bacarıqlarını artırmaq üçün, təlim təşəbbüslərinin həyata keçirilməsidir. Məqsəd, yerli iştirakçıların yerli idarəetmə proseslərində effektiv iştirak etmək və onlara töhfə vermək bacarığını artırmaqdır.

- Fəaliyyət Planlaması və İcra Strategiyaları: xüsusi idarəetmə problemlərini həll etmək və arzu olunan nəticələrə nail olmaq üçün, strateji planların hazırlanması və həyata keçirilməsini əhatə edir. Məqsəd, yerli hakimiyyət orqanlarına nəzəri konsepsiyaların təkmilləşdirilmiş idarəetmə üçün, praktiki fəaliyyətə çevrilməsində rəhbərlik etməkdir.

- Metodoloji yanaşmanın seçimi xüsusi tədqiqat və ya təkmilləşdirmə məqsədlərindən, mövcud resurslardan, öyrənilən və ya həll edilən yerli idarəetmə kontekstinin xarakterindən asılıdır. Çox vaxt bu yanaşmaların kombinasiyası, yerli idarəetmənin dinamikasını daha əhatəli başa düşmək üçün istifadə olunur [9, s.132-133].

1.3. Yerli özünüidarəetmənin prinsip və yanaşmaları

Yerli özünüidarəetmənin nəzəri çərçivələri yerli idarəetmənin prinsip və təcrübələrini başa düşmək, təhlil etmək və həyata keçirmək üçün zəmin yaradan konseptual modellər və ya perspektivlərdir. Müxtəlif alimlər və siyasi nəzəriyyəçilər, yerli özünüidarəetmənin mahiyyətini və fəaliyyətini izah etmək üçün müxtəlif nəzəri yanaşma və prinsiplər hazırlamışlar:

- İştirakçı İdarəetmə: vətəndaşların və yerli icmaların qərarların qəbulu proseslərində fəal iştirakını vurğulayır. Məqsəd, demokratik legitimliyi, yerli hesabatlılığı və ictimaiyyətlə əlaqəni artırmaqdır. Əsas elementləri, vətəndaş iştirakı, ictimaiyyətin iştirakı və vətəndaşlarla yerli hakimiyyət orqanları arasında əməkdaşlıqdan ibarətdir.

- İnstitusional yanaşma: yerli idarəetməni formalaşdıran formal və qeyri-rəsmi strukturlara və institutlara diqqət yetirir. Məqsəd, institutların yerli idarəetmə sistemindəki iştirakçıların davranışlarına necə təsir etdiyini başa düşməkdir. Əsas elementləri, yerli hökumət daxilində qarşılıqlı əlaqələri istiqamətləndirən qaydalar, normalar və təşkilati strukturlardan ibarətdir.

- Mərkəzsizləşdirmə yanaşması: mərkəzi hökumətdən yerli qurumlara səlahiyyətlərin bölüşdürülməsini vurğulayır. Məqsəd, idarəetmədə yerli muxtariyyəti, cavabdehliyi və səmərəliliyi artırmaqdır. Əsas elementləri, məsuliyyətlərin, qərar qəbul etmə səlahiyyətinin və resursların yerli səviyyələrə həvalə edilməsidir [4, s.214].

- Subsidiarlıq prinsipi: qərarların problemi effektiv şəkildə həll edə bilən hökumətin ən aşağı səviyyəsində qəbul edilməsini müdafiə edir. Məqsəd, qərarların, onlardan təsirlənən insanlara mümkün qədər yaxından qəbul edilməsini təmin etməkdir.

- Yeni İctimai İdarəetmə: dövlət idarəçiliyində səmərəliliyi artırmaq üçün, biznesin idarə edilməsi prinsiplərindən çıxış edir. Məqsəd, yerli idarəetmədə bazar yönümlü islahatların, fəaliyyətin ölçülməsi və hesabatlılıq mexanizmlərinin tətbiqidir. Əsas elementləri, imkanlara əsaslanan idarəetmə, nəticəyönümlü yanaşmalar və dövlət sektorunda biznes təcrübələrinin tətbiqindən ibarətdir.

- İcma İnkişafı Perspektivləri: davamlı inkişafın təşviqində və icmaların rifahının yaxşılaşdırılmasında yerli özünüidarəetmənin rolunu vurğulayır. Məqsəd, yerli səviyyədə sosial, iqtisadi və ekoloji problemləri həll etməkdir. Əsas elementləri, yerli səlahiyyətləndirmə, icma potensialının yaradılması və inkişafa vahid yanaşmalardan ibarətdir [10, s.34-35].

Bu nəzəri yanaşma və prinsiplər, alimlərin, siyasətçilərin və praktikalərin yerli özünüidarəetmə sistemlərini təhlil, tənqid və layihələndirə biləcəyi obyektivlər təqdim edir. Xüsusi yanaşmanın seçimi, çox vaxt yerli idarəetmənin fəaliyyət göstərdiyi siyasi, sosial və iqtisadi kontekstdən asılıdır.

2. Yerli özünüidarəetmənin modelləri

Tarixi, mədəni və siyasi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, müxtəlif ölkələrdə istifadə olunan bir neçə yerli idarəetmə modeli mövcuddur. Ən çox yayılmış modellərdən bəziləri bunlardır:

- Mərkəzləşdirilmiş model: Bu model əhəmiyyətli səlahiyyətlərin və resursların mərkəzi idarəetmə səviyyəsindən yerli səviyyəyə ötürülməsi ilə xarakterizə olunur. Yerli hökumətlər öz ərazilərində yerli məsələləri həll etmək və xidmətlər göstərmək üçün geniş səlahiyyətlərə malikdirlər.

- Mərkəzləşdirilmiş model: Bu modeldə əsas qərarlar və resurslar hökumətin mərkəzi səviyyəsi tərəfindən idarə olunur və yerli hökumətlərin səlahiyyətləri məhduddur. Bütçə və qanunvericilik kimi mühüm məsələlərlə bağlı qərarlar mərkəzi səviyyədə qəbul edilir.

- Federal model: Federal idarəetmə sistemi olan ölkələrdə yerli idarəetmə iki səviyyədə təşkil olunur - federal və regional. Yerli hökumətlərin öz qanunları və səlahiyyətləri, habelə maliyyə müstəqilliyi var.

- Unitar model: Unitar dövlətlərdə bütün hakimiyyət mərkəzi səviyyədə cəmlənir və yerli idarəetmə orqanları ona tabedir. Onların məhdud səlahiyyətləri ola bilər və adətən mərkəzi səviyyədə qəbul edilən qərarları yerinə yetirirlər.

- İştirakçı Model: Bu model qərarların qəbulunda və idarəetmədə vətəndaş iştirakını vurğulayır. Yerli hökumətlər ictimai dinləmələr, şuralar və komitələr kimi müxtəlif iştirak formaları vasitəsilə cəmiyyətlə fəal qarşılıqlı əlaqədə olurlar.

Bu yerli idarəetmə modelləri hər bir ölkənin spesifik şərtlərindən və ehtiyaclarından asılı olaraq birləşdirilə və uyğunlaşdırıla bilər. Müəyyən bir cəmiyyətin sosial-iqtisadi və siyasi reallıqlarına ən yaxşı uyğun gələn modeli seçmək vacibdir [8, s.43-44].

Yerli idarəetmənin bir neçə modelləri arasında ən tanınmış modellər anqlosakson, iber və fransız modelləridir.

2.1. Yerli idarəetmənin Anglo-Sakson modeli

Anglo-Sakson bələdiyyə sistemi Böyük Britaniya, ABŞ kimi anqlo-sakson hüquqi irsinə malik ölkələrin tarixi və mədəni xüsusiyyətlərinə əsaslanan bir sıra cəhətləri özündə birləşdirir. O, Kanada, Avstraliya və Yeni Zelandiyada da tətbiq olunur. Bu sistemin əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- Hakimiyyətin qeyri-mərkəzləşdirilməsi: Anglo-Sakson bələdiyyə sistemində hakimiyyət mərkəzləşdirilməmiş və yerli səviyyəyə ötürülür. Şəhərlər, rayonlar və digər yerli özünüidarəetmə orqanları qərarların qəbul edilməsində və ərazilərinin idarə olunmasında mühüm muxtariyyətə malikdirlər.

- Məmurların seçilə bilməsi: Vacib cəhət yerli məmurların seçilə bilməsidir. Bələdiyyə başçıları, yerli administrasiyaların başçıları və bələdiyyə şuralarının üzvləri bir qayda olaraq, adi seçkilərdə xalq tərəfindən seçilir.

- Yerli İdarəetmə Sistemi: Yerli şuralar və ya şəhər şuraları kimi bələdiyyə orqanları torpaqdan istifadə, nəqliyyat, təhsil, səhiyyə və s. kimi yerli məsələlərə cavabdehdirlər.

- Yerli Hökumətin Maliyyələşdirilməsi: Yerli hökumətlər əmlak vergiləri, kommunal xidmətlər və daha yüksək səviyyəli hökumətlərin qrantları kimi yerli və regional gəlir mənbələri hesabına maliyyələşdirilir.

- Nəzarət və tarazlıq sistemi: Yerli qərarların qanunlara və siyasətlərə uyğun olmasını təmin etmək üçün adətən yerli, regional və mərkəzi hökumətlər arasında nəzarət və tarazlıq sistemi mövcuddur [1, s.45].

Bu xüsusiyyətlər Anglo-Sakson bələdiyyə sistemini nisbətən qeyri-mərkəzləşdirilmiş, hesabatlı və çevik edir, yerli ehtiyac və şəraitə daha yaxşı cavab verməyə imkan verir.

2.2. Yerli idarəetmənin fransız modeli

Fransanın bələdiyyə sistemi hakimiyyətin qeyri-mərkəzləşdirilməsi və yerli özünüidarəetmə orqanlarının geniş səlahiyyətləri prinsiplərinə əsaslanır. Bu sistemin əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- Departamentlər və bələdiyyələr: Fransa departamentlərə, onlar da öz növbəsində bələdiyyələrə (komunlara) bölünür. Hər bir kommunanın vətəndaşlar tərəfindən seçilən öz bələdiyyə şurası var.

- Mer və bələdiyyə şurası: Hər bir kommunaya yerli əhali tərəfindən seçilən bir mer rəhbərlik edir. Bələdiyyə sədri və şəhər şurası yerli idarəetmə ilə bağlı məsələlər, o cümlədən nəqliyyat, təhsil, səhiyyə və s.

- Maliyyənin qeyri-mərkəzləşdirilməsi: Yerli orqanlar mərkəzi hökumətdən maliyyə dəstəyi alır və həmçinin əmlak vergiləri, yerli rüsumlar və s. kimi öz gəlir mənbələrinə malikdirlər.

- Regional Şuralar: Fransada bələdiyyələrlə yanaşı, iqtisadiyyat, nəqliyyat və mədəniyyət kimi regional əhəmiyyətli məsələlərlə məşğul olan regional şuralar da var.

- Nəzarətin mərkəzləşdirilməsi: Fransız hakimiyyət orqanları bələdiyyə hakimiyyətləri üzərində əhəmiyyətli nəzarətə malikdir, o cümlədən qanunlara və ya siyasətlərə əməl edilmədikdə merlərin və bələdiyyə şuralarının qərarlarını ləğv etmək imkanına sahibdirlər.

Fransa bələdiyyə sistemi özündə qeyri-mərkəzləşdirmə və mərkəzləşdirmə elementlərini birləşdirir, ölkənin vahid hüquq və maliyyə sistemini saxlamaqla yerli hakimiyyət orqanlarına geniş səlahiyyətlər verir. Bu sistem müxtəlif yerli ehtiyacları və şərtləri səmərəli şəkildə idarə etməyə imkan verir [10, s.65-66].

2.3. Yerli idarəetmənin İber modeli

Bu model, İspaniya və Portuqaliya ölkələrinə xas xüsusiyyətləri, habelə onların müstəmləkə asılılığı ilə xarakterizə olunur. Bu modelin bəzi əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- Bələdiyyələr: İberiya modelinin mərkəzində yerli idarəetmənin əsas səviyyəsi olan bələdiyyə (bələdiyyə) anlayışı dayanır. Bələdiyyələr torpaq, nəqliyyat, təhsil, mədəniyyət və sosial xidmətlərin idarə edilməsi də daxil olmaqla geniş səlahiyyətlərə malikdir.

- Seçki orqanları: Bələdiyyəyə rəhbərlik bələdiyyə sədri və vətəndaşlar tərəfindən növbəti seçkilərdə seçilən bələdiyyə şurası tərəfindən həyata keçirilir. Bələdiyyə sədri adətən seçilmiş şura tərəfindən təyin edilir.

- Gücün qeyri-mərkəzləşdirilməsi: İberiya modeli bələdiyyələrə yerli məsələlərin həllində əhəmiyyətli səlahiyyətlər və muxtariyyətlər verərək, hakimiyyəti qeyri-mərkəzləşdirməyə çalışır. Bu, yerli əhalinin ehtiyac və üstünlüklərinə daha dəqiq cavab verməyə imkan verir.

- Maliyyələşdirmə: Bələdiyyələr müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən yerli vergilər, dövlət qrantları və öz gəlirləri hesabına maliyyələşdirilir. Bu model, bələdiyyələrə maliyyə müstəqilliyi və öz maliyyələrini idarə etmək imkanını verir.

- Regional İdarəetmə: Regional səviyyədə regional məsələlərlə bağlı öz səlahiyyətləri və öhdəlikləri olan regional hökumətlər var. Yerli bələdiyyələr ümumi problemlərin həllində regional hakimiyyət orqanları ilə əməkdaşlıq edirlər.

Bu xüsusiyyətlər yerli idarəetmənin İberiya modelini nisbətən mərkəzləşdirilməmiş və yerli əhali qarşısında məsuliyyətli edir. İspaniya və Portuqaliya ölkələrinin konkret ictimai-siyasi şəraiti kontekstində yerli resursların daha səmərəli idarə olunmasına və yerli problemlərin həllinə imkan verir [11, s.34].

2.4. Yerli özünüidarətin müsəlman modeli

İslam dövlətləri və icmalarında ictimai təşkilatlanma və idarəetmənin ənənəvi prinsiplərini əks etdirir. Hər bir ölkənin özünəməxsus xüsusiyyətləri ola bilsə də, müsəlman yerli idarəetmə modelinin bəzi ümumi xüsusiyyətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- Şura (məclis): Müsəlman modelinin mühüm cəhəti qərar qəbul etmək üçün məsləhət orqanının bir forması olan şura anlayışıdır. Şura yerli icma nümayəndələri, ruhani liderlər və digər maraqlı tərəflərdən ibarət ola bilər.

- Bələdiyyələr: Bəzi müsəlman ölkələrində şəhər, kənd və ya rayon səviyyəsində yerli idarəetməni təmin edən bələdiyyələr var. Bu bələdiyyələrin bələdiyyə sədrləri və bələdiyyə şuraları kimi öz idarəetmə orqanları vardır.

- Şəriətə uyğunluq: Yerli idarəetmənin müsəlman modelində qanunlar və siyasətlər şəriət və ya İslam hüququ prinsiplərinə uyğun olmalıdır. Bura yerli əhalinin dini adət-ənənələrinə hörmət də daxildir.

- İctimai iştirak: Yerli idarəetmənin müsəlman modeli həmçinin, qərarların qəbulunda ictimai iştirak və ictimai məsləhətləşmə prinsiplərini də əhatə edir. Bura yığıncaqlar, ictimai dinləmələr və icmanın digər cəlb formaları daxildir.

- Xeyriyyə və Sosial Ədalət: Müsəlman modelinin mühüm cəhəti xeyriyyəçilik və sosial ədalətin vurğulanmasıdır. Yerli hökumətlər ehtiyacı olanlara yardım göstərə, yerli icmaya dəstək olmaq üçün ictimai proqramlar və infrastruktur təşkil edə bilərlər.

Bu xüsusiyyətlər yerli idarəetmənin müsəlman modelini unikal edir, İslam dəyər və ənənələrini əks etdirir. O, yerli məsələlərin həllində və yerli əhalinin rifahının yüksəldilməsində ədalətlik, iştirak və sosial məsuliyyət prinsiplərinə sadıqdır [5, s. 24].

Yekun olaraq qeyd edək ki, yerli özünüidarəetmənin konsepsiyası, prinsipləri, modelləri və metodoloji əsasları aşağı səviyyədə demokratik idarəetmə və icma inkişafı üçün həyati vacib çərçivə təşkil edir. Demokratiya, mərkəzsizləşdirmə, subsidiarlıq, hesabatlılıq və şəffaflıq prinsiplərini qəbul etməklə, yerli hökumətlər vətəndaşlara onların həyatlarına birbaşa təsir edən qərarların qəbulu proseslərində fəal iştirak etmək imkanı verir. Yerli idarəetmənin müxtəlif modelləri, o cümlədən bələdiyyə, regional və kommunal idarəetmə strukturlarını müxtəlif icmaların unikal ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaqda çeviklik təmin edir. Strateji planlaşdırma, büdcələşdirmə və layihənin idarə edilməsi kimi metodoloji əsaslar effektiv yerli idarəetmə və resursların bölüşdürülməsi üçün vacib alətlər kimi xidmət edir. Bu əsasları başa düşmək və onlara riayət etmək, bütün vətəndaşların rifahını və firavanlığını təşviq edən inklüziv, həssas və davamlı yerli idarəetmə sistemlərini inkişaf etdirmək üçün çox vacibdir.

Bibliografiya

1. Акмалова А.А. Методология исследования местного самоуправления в РФ. - М.: Прометей, 2003. – 228 с.
2. Анимица Е.Г., Тертышный А.Т. Основы местного самоуправления. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.
3. Бахарчиев Р.С. Местное самоуправление: состояние и пути оптимизации: дис... канд. социологических наук. Москва, 2009, 162 с.
4. Ванеев О.Н. Муниципальная демократия: к вопросу об участии граждан в местном (городском) самоуправлении // Теория и практика общественного развития. - 2010. - № 4. - С. 212-216.
5. Евдокимов В. Б. Системы местного управления в зарубежных странах // Государственная власть и местное самоуправление. -2005. -№ 2. - С. 21-27.
6. Европейская хартия местного самоуправления / принята Советом Европы в 1985 г. // СЗРФ. – 1998. – №15. – Ст. 1695.
7. Мусинова Н.Н., Сираждинов Р.Ж. Исследование аутентичности понятий: «Местное самоуправление», «Местное управление», «Муниципальное управление» / Современные проблемы муниципального и регионального управления // Вестник Университета. – 2014. - № 16. - С. 135-139.
8. Саначев И.Д. Сравнительный анализ моделей местного самоуправления в России, США и Западной Европе. – Владивосток: ВГУЭС, 2004. – 195 с.
9. Сенникова Д.В. Институт представительства в муниципальной демократии: правовое регулирование и проблемы реализации в городских округах: дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 2016, 273 с.
10. Системы и модели местного самоуправления / Местное самоуправление: энциклопедия: под общ. ред. В.Б. Зотова. – Ростов н /Д : Феникс, 2010. - 717 с.
11. Чиркин В.И. Актуальные проблемы формирования местного самоуправления в РФ // Государство и право. 1997. № 5. С. 31-36.
12. Lafont C. Is the ideal of a deliberative democracy coherent? / C. Lafont // Deliberative democracy and its discontents. Taylor and Francis, 2017. - P. 3-25.

Gahramanova N.R.*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2024.75.115-124
UDC: 342.553:352

Concept, principles, models and methodological foundations of local government

Abstract: Local self-government is a form of organization of governance at the territorial level, based on the principles of democracy, decentralization, subsidiarity, responsibility and transparency. It is carried out through various models, such as municipal, regional and communal, and is based on methodological foundations, including strategy development, budgeting and project management. Understanding these fundamentals allows for effective management at the local level and meeting the needs of local communities.

Keywords: local self-government; democracy; decentralization; subsidiarity municipality; community

References

1. Akmalova A.A. Metodologiya issledovaniya mestnogo samoupravleniya [Methodology of local self-government research], Moscow, Prometey Publ., 2003, 228 p.
2. Animitsna Y.G., Tertishniy A.T. Osnovy mestnogo samoupravleniya [Fundamentals of local government]. Moscow, INFRA- M Publ., 2000, 208 p.
3. Baharchiyev R.S. Mestnoye samoupravleniye: sostoyaniye i puti optimizatsii: dissertatsiya kandidata sociologicheskix nauk. [Local government: state and ways of optimization: PhD in Sociology Diss.]. Moscow, 2009, 162 p.
4. Vaneyev O.N. Municipalnaya demokratiya: k voprosu ob uchastii qrajdan v mestnom (qorodskom) samoupravlenii [Municipal democracy: on the issue of citizen participation in local (city) self-government] / *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya // Theory and practice of social development Journal*, 2010. No. 4, pp. 212-216.
5. Yevdokimov V.B. Sistemy mestnogo upravleniya v zarubezhnih stranah [Local government systems in foreign countries] *Gosudarstvennaya vlast i mestnoye samoupravleniye // State power and local self-government*, 2005. No 2, pp. 21-27.
6. Yevropeyskaya khartiya mestnogo samoupravleniya / prinyata Sovetom Yevropy v 1985 g. [European Charter of Local Self-Government / adopted by the Council of Europe in 1985] // SZRF, 1998, No. 15. Art. 1695.
7. Musinova N.N., Sirajdinov R.J. Issledovaniye autentichnosti ponyatiy: "Mestnoye samoupravleniye", "Municipalnoye upravleniye"/ Sovremenniye problemy municipalnogo i regionalnogo upravleniya. [Study of the authenticity of the concepts: "Local self-government", "Local government", "Municipal government". Modern problems of municipal and regional management]. *Vestnik Universiteta // University Bulletin*. No. 16, 2014, pp. 135-139.

---

* Gahramanova Naila Ramiz - a dissertator of "Constitutional law" Department of the Baku State University, a lecturer of the Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations (Azerbaijan). E-mail: nailaqahramanova@mail.ru

8. Sanachev I.D. Sravnitelniy analiz modeley mestnogo samoupravleniya v Rossii, SSHA i Zapadnoy Yevrope. [Comparative analysis of local government models in Russia, the USA and Western Europe] Vladivostok: VQUES Publ., 2004, 195 p.

9. Sennikova D.V. Institut predstavitelstva v municipalnoy demokratii: pravovoye regulirovaniye i problemy realizatsii v gorodskih okrugah. [Institute of representation in municipal democracy: legal regulation and problems of implementation in urban districts] dis. ...kand. jurid. nauk / PhD in Law Diss. S. Petersburg., 2016, 273 p.

10. Sistemy i modeli mestnogo samoupravleniya // Mestnoye samoupravleniye: enciklopediya [Systems and models of local self-government // Local self-government: encyclopedia] ed. by. V.B. Zotov. Rostov n/D, Feniks Publ., 2010, 717 p.

11. Chirkin V.I. Aktualniye problemy formirovaniya mestnogo samoupravleniya v RF [Current problems of the formation of local self-government in the Russian Federation] *Gosudarstvo i pravo. // State and Law*, 1997. No. 5, pp. 31-36.

12. Lafont C. Is the ideal of a deliberative democracy coherent? / C. Lafont // *Deliberative democracy and its discontents*. Taylor and Francis, 2017. - P. 3-25.

Кахраманова Н.Р.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2024.75.115-124

УДК: 342.553:352

Понятие, принципы, модели и методологические основы местного самоуправления

Аннотация: Местное самоуправление представляет собой форму организации управления на территориальном уровне, основанную на принципах демократии, децентрализации, субсидиарности, ответственности и прозрачности. Оно осуществляется через различные модели, такие как муниципальная, региональная и коммунальная, и базируется на методологических основах, включая разработку стратегий, бюджетирование и управление проектами. Понимание этих основ позволяет эффективно организовывать управление на местном уровне и удовлетворять потребности местных сообществ.

Ключевые слова: местное самоуправление; демократия; децентрализация; субсидиарность; муниципалитет; община.

Библиография

1. Акмалова А.А. Методология исследования местного самоуправления в РФ. - М.: Прометей, 2003. – 228 с.

2. Анимца Е.Г., Тертышный А.Т. Основы местного самоуправления. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.

3. Бахарчиев Р.С. Местное самоуправление: состояние и пути оптимизации: дис... канд. социологических наук. Москва, 2009, 162 с.

♦ **Кахраманова Наиля Рамиз кызы** - диссертант кафедры «Конституционное право», Бакинский государственный университет, преподаватель Азербайджанской Академии Труда и Социальных отношений (Азербайджан). E-mail: nailaqaqramanova@mail.ru

4. Ванеев О.Н. Муниципальная демократия: к вопросу об участии граждан в местном (городском) самоуправлении // Теория и практика общественного развития. - 2010. - № 4. - С. 212-216.
5. Евдокимов В. Б. Системы местного управления в зарубежных странах // Государственная власть и местное самоуправление. -2005. -№ 2. - С. 21-27.
6. Европейская хартия местного самоуправления / принята Советом Европы в 1985 г. // СЗРФ. – 1998. – №15. – Ст. 1695.
7. Мусинова Н.Н., Сираждинов Р.Ж. Исследование аутентичности понятий: «Местное самоуправление», «Местное управление», «Муниципальное управление» / Современные проблемы муниципального и регионального управления // Вестник Университета. – 2014. - № 16. - С. 135-139.
8. Саначев И.Д. Сравнительный анализ моделей местного самоуправления в России, США и Западной Европе. – Владивосток: ВГУЭС, 2004. – 195 с.
9. Сенникова Д.В. Институт представительства в муниципальной демократии: правовое регулирование и проблемы реализации в городских округах: дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 2016, 273 с.
10. Системы и модели местного самоуправления // Местное самоуправление: энциклопедия/под общ. ред. В.Б. Зотова. – Ростов н /Д : Феникс, 2010. - 717 с.
11. Чиркин В.И. Актуальные проблемы формирования местного самоуправления в РФ // Государство и право. 1997. № 5. С. 31-36.
12. Lafont C. Is the ideal of a deliberative democracy coherent? / C. Lafont // Deliberative democracy and its discontents. Taylor and Francis, 2017. - P. 3-25.